

Megtartó hagyomány vagy a kirekesztés eszköze? Az ír traveller női hajviselet

Belovári Anita*

Abstract **A Preserving Tradition or a Means of Exclusion? The Traditional Female Hairstyle of Irish Travelers.** Gypsies, Roma and Travelers are often classified under the term “Roma” in Europe and under the acronym “GRT” in Great Britain. These communities and other nomadic groups, such as Scottish and English travellers, the so-called “show people” (traveling entertainers) and new travellers share many common characteristics: the importance of family and/or social networks; nomadic lifestyles, propensity for self-employment, disadvantage and the worst health outcomes in the UK.

Irish Travellers are traditionally a nomadic people group in Ireland, but have a distinct identity, heritage and culture from mainstream society. The presence of Irish travellers can be traced back to 12th century Ireland. The community has been recognized as an ethnic minority in Ireland. They are not related to the Roma either in origin or in their history, but the similarity of their way of life is often a basis for the “conflation” of the two groups, and their mostly identical discrimination. Travelers provide a particularly interesting surface for examination because they do not differ markedly from the Irish majority population in appearance, so they could easily blend in to make it easier to assert themselves. However, the traditions that ensure community cohesion and identity at the same time prevent assimilation. The paper is about such a tradition that simultaneously provides identity and causes exclusion: women’s hairstyle.

Keywords Traveller, female hairstyle, identity, exclusion, symbol

„Tradition, tradition” – énekli Tevje a Hegedű a háztetön című musicalban.¹ A dal olyan összefüggésben hangzik el a műben, amely a főhős kétségeit tükrözi vissza, tartsa-e magát a tanult, és több évszázados tapasztalat által bizonyítottan a túlélést biztosító közösséghez tartozást biztosító hagyományhoz vagy hallgasson a változó idők szavára, és igazodva a megváltozott társadalmi körülményekhez, szakadjon el azoktól, és bizonytalanabb, de rugalmasabb megoldást válasszon. A történet 1905-ben játszódik, egy új kor

* MATE Neveléstudományi Intézet

Email: belovari.anita@uni-mate.hu; ORCID: 0000-0002-0473-4592

¹ Jerry Block – Sheldon Harnick – Joseph Stein: Hegedűs a háztetön (alapjául szolgált: Sólem Aléchem: Tóbiás, a tejesember c. novelláskötetete).

hajnalán, amikor szükségszerű volt az életstratégia részévé tenni a változást, ugyanakkor rámutat a zsidó kultúrában felbecsülhetetlen jelentőségű tradíció szerepére, amely lehetővé tette, hogy a szétszórt, saját országgal nem rendelkező népcsoport megtartsa egységes társadalmi identitását, és ne tűnjön el a történelem süllyesztőjében.

„A társadalmi identitás valamilyen társadalmi csoporthoz tartozásból, a csoportról alkotott tudásból és a hozzá fűződő érzelmekből, értékrendbeli kötődésekből táplálkozik, történetisége van, és társadalmi interakciók során konstruálódik.” – foglalja össze frapánsan a progresszív judaizmusról szóló cikkében Szász Antónia.² A csoporthoz tartozás fontosságát nem lehet túlbecsülni az egyén túlélésének szempontjából, magától értetődően tartja fenn magát a közösséget, és pedig a kulturális normarendszer biztosításának, továbbadásának módszerével. A normákat a közösség tagjai szocializációjuk részeként teszik magukévá, mégpedig tudattalanul, ugyanakkor szoros érzelmi kötődés kialakításával. Az érzelmi kötődés pedig alkalmassá teszi az egyént arra, hogy akár saját személyes érdekeivel is szembe menjen, ha a csoportérdekről van szó. Ebben az összefüggésben Tevje döntése, hogy megszakítja a hagyományt, jóval nagyobb súlyt kap, hiszen nem csupán egy apa döntése arról, hogy lányainak engedélyezi párjuk megválasztását, hanem a közösség egy tagjának döntése arról, hogy saját, individuális szempontjai miatt megkockáztatja a közösségből való kitzazittatást, ugyanakkor a negatív példával veszélyezteti a megtartó közösség egységét.

A zsidó közösségek vallásos szertartásaik részévé tették az írott hagyományt, amely azonban a 19. században az emancipáció, az ígéretes asszimiláció következtében fellazult, bár az írott forma nagyban megkönnyítette (volna) követését. Jelen tanulmány alanyai számára ez nem adatott meg az írásbeliség hiánya miatt, azonban a hagyománykövetés megtartó szerepének ütközése a személy saját érdekével hasonló értelmezési kereteket teremt.

A zsidókhöz hasonlóan a roma vándoroknak is nélkülözniük kellett az anyaország által nyújtott földrajzi egyívé tartozás közösségmegtartó erejét. A zsidókhöz hasonlóan elkülönülő etnikumként való megmaradásuk záloga a konzervatív hagyománykezelés, szigorú normakövetés volt. Kutatások bizonyossága szerint a legszorosabb, legszigorúbb normatartás azokra a közösségekre jellemző, amelyek fennmaradásukat nem érzik biztosnak. „Egyes nemzetek sok fenyegetésnek vannak kitéve – legyen szó akár nagyfokú természeti katasztrófákról, éhínségről és erőforrás-hiányról, akár a szomszédok invázióinak állandó fenyegetettségéből... Érthető, hogy a fenyegetett kultúráknak szabályokra van szükségük a koordinációhoz, a túléléshez... azok a kultúrák, amelyekben nincs sok fenyegetés, megengedhetik maguknak, hogy megengedőbbek és lazábbak legyenek... a fenyegetésnek nem kell objektívnek lennie ahhoz, hogy a csoportok szigorítását idézze elő. Ez erősen szubjektív lehet, és a szubjektív fenyegetés is megszoríthat bennünket.”³

Mind a zsidó, mind a roma közösségekről elmondható, hogy évezredek fejlődésük során, és különösen származási területük elhagyása után, bizonytalanná vált fennmaradásuk közösségként. Erre megoldást jelenthetett a közösség felértékelődése, amelynek eszköze a merev normakövetés. „Folyamatosan követjük a normákat. Ritkán ismerjük fel, mennyire szükségünk van normákra: a társadalmi normák a ragasztó, ami összetart minket, megadják identitásunkat, és segítenek összehangolni és együttműködni ilyen

² Szász 2012, 55.

³ Nussbaum 2019.

figyelemre méltó szinten. Mi több, a társadalmi normák jelentik a kulcsot, amely megadja a társadalmi rend, sőt az emberi társadalom felépítésének lehetőségét is⁴ – hangsúlyozza Michele Gelfand kultúrákutató.

A társadalmak jövője tehát erősen függ a múltban felépített normarendszerük kezelésétől. -a normakövetés ily módon szabályos módon történik, bár tudattalanul. „A társadalmi normák a kultúra láthatatlan aspektusa. Folyamatosan követjük a társadalmi normákat és észre sem vesszük. Ultranormatív faj vagyunk.”⁵

A zsidókat és romákat még egy körülmény összeköti a hontalanságon kívül, éspe dig a földbirtoklás lehetetlensége azokban az évszázadokban, amikor az egyén számára a többségi társadalmakban széles körben a földbirtoklás jelentette az érvényesülés, sikeres életút, megélhetés zálogát. Ennek lehetetlen volta az individuum számára, újabb okot jelentett a közösséghez tartozás megerősítésében, a közösségi normarendszer szigorú követésén keresztül, amely még inkább felerősítette a közösségi identitást, és még inkább háttérbe szorította az egyén függetlenedését a normáktól és a közösségtől, tanúságtételre készítette az individuumot a közösségi értékek mellett. A tradicionális értékrend ezekben a társadalmakban ily módon, amellet, hogy gondoskodott a társadalom működéséről, biztosította a közösség és az egyén túlélését is.

A földbirtokláshoz való viszony kiindulópontja azonban erősen különbözik a két etnikum esetében. A zsidók számára a többségi társadalom által alkotott kirekesztő törvények jelentették az áthághatatlan akadályt, míg a romák és egyéb vándorló csoportok részéről a föld elutasítása maga volt a normarendszerük és egyben életvitelük alapja. Megélhetésüket olyan szakmák biztosították, amelyekhez nem szükségeltett a földbirtoklás, tudásuk nem is terjedt ki a földművelés módszereire, ugyanakkor szakmaik feltételezték az állandó vándorlást, hiszen kézművesiparuknak, szolgáltatásaiknak újabb és újabb piacokra volt szüksége. Ez az újabb momentum tovább erősítette elidegenedésüket a feudális Európa letelepedett értékrendet valló többségi társadalmától. Ugyanakkor a föld elutasítása szimbolikus megjelenési formája lehet a „rezisztens identitás”-nak – ahogy Castells nevezi – „amit azok a szereplők hoznak létre, akik a hatalom logikája által leértékelt vagy megbélyegzett helyzetben, hátrányos körülmények között vannak, s akik ennek alapján az ellenállás és a túlélés bástyáit építik ki, a társadalom intézményeit átható elvektől eltérő vagy azokkal szembenálló elvek alapján”⁶. A polgárosodó és bürokratizálódó, tömegtermelés felé fejlődő társadalomban – ami hosszú távon kiszorította a roma kézműves szakmákat a piacról – noha a földbirtoklás már nem őrizte domináns szerepét az egzisztencia megteremtésének formái között, a normán alapuló identitásnak ez a felépítése növelte az érintett közösségek kirekesztését.

Etnikum és kulturális identitás

A fentiekben etnikai kisebbségekről esett szó, amelyek esetében közös származásról beszélhetünk, ami mind a zsidók, mind a romák esetében külső rasszjegyek megőrzésében is megnyilvánul. Ez utóbbiak megmaradása nyilvánvalóan éppen a közösségi összetartásnak, elhatárolódásnak köszönhető. Így a közösségek tagjai megjelenésükben is különbözhetnek a többségi társadalom tagjaitól, lehetőséget adva ezzel a kirekesztésnek

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Castells 2006, 30.

abban az esetben is, ha feladják normáikat, amelyek a többségi társadalomtól elválasztják őket, végső soron asszimilálódnak.

Nem ez a helyzet azonban írásom vizsgált csoportja, az ír travellerek esetében. Mai tudásunk szerint az ír travellerek a többségi társadalomból kiszakadt, ámbár azoktól némileg eltérő ír népcsoport. Vizsgálódásunk szempontjából ez azért érdekes, mert külső rasszjegyeik alapján kevésbé különülnek el többségi társadalmi környezetüktől.

A vándorló életmóddal gyakran együttjáró írásbeliség hiánya nem tette lehetővé számukra történelmük feljegyzését, ezért bizonytalan vélemények állnak rendelkezésünkre a csoport eredetéről. Ugyanakkor Írországból önálló etnikumként fogadták el a travellereket, ami, ahogy a későbbiekben látni fogjuk, felveti a kérdést: előfeltétele-e az etnikai csoport létezésének a közös származás vagy elfogadható, ha elsőként a közösségi, kulturális identitás jön létre, ami aztán nem zárja ki az önálló etnikum kialakulását is?

A 18. században, a nacionalizmus hajnalán, az egy nemzethez tartozás feltételül a közös nyelv, -hagyományok, -történelem meglétét hangsúlyozták. Különösképpen, hogy számos nemzetállam nem állíthatta, hogy etnikailag (amennyiben ezen a származást értjük) egységes, így a tartós együttélés, a kulturális azonosság létezése vált a közösség megteremtésének alapja. A nemzethez tartozásnak politikai árnyalata is van, ez azonban kevésbé jellemző az etnikumra. „Az etnikum kifejezésnél a definíciók többsége kiemeli az azonos kulturális hagyományokat, gyökereket, hogy egy közösség tagjai valóban megkülönböztetik önmagukat másoktól. Mindenképp fontosak a közös vonások, a meglévő identitás.”⁷ Bár a 20. század első felében széles körben teret nyert fajelmélet felerősítette az etnikumok lehetséges származásbeli közös eredetét, valójában a kulturális identitás okozza a döntő különbségeket.

Az ír travellerek olyan közösség, amelynek tagjait gyakran az életvitelük alapján sorolják sokszor tőlük idegen közösségekbe.

Nagy-Britanniában a vándor életmódot követő társadalmi csoportokat, nyilvánvalóan az adminisztratív feladatok megkönnyítése érdekében, „GRT” rövidítéssel (Gipsy, Romani, Traveller) homogén társadalmi réteggént kezeli, ámbár úgy kulturális háttérük, mint motivációik a mobil életvitelre, erősen különbözőek. Az ún. etnikai utazók között a legnépesebb és legmarkánsabban elkülönülő csoportok a gipsy-k, romanik és ír travellerek. A gipsy (vagy gipsy romani) az indiai származású vándorokat fedi, akik a feljegyzések szerint a 16. század óta tartózkodnak Angliában, és akkoriban ragadt rájuk a gipsy elnevezés, amelyet részben sötét bőrszínük, részben jós- és szórakoztató szerepekben való jártasságuk generált, amelyet a korabeli felfogás gyakran kötött a misztikus, varázslatos és titokzatos Egyiptomhoz. Természetesen mindezt felerősítette homályos eredetük. A romani nyelvet használták és használják részben ma is, amelyet nyelvészeti elemzések India északi régióihoz kötnek. A romanikon az utóbbi nemzedékek idején Angliába vándoroltak értik, a travellerek pedig az ír travellerek, más néven Mincéirs vagy Pavee etnikum tagjai.⁸

Az etnikai utazók közé sorolják a skót-, welszi- vagy angol travellereket is, akik azonban saját nemzetiségükön belül nem alkotnak alcsoportot, mint az ír travellerek. Esetükben akár több nemzedékre visszanyúló választott létforma a folyamatos úton lét, számosan közülük beházasodtak és szoros kapcsolatban álltak romani vagy az Angliában is jelen lévő ír traveller közösségekkel.

⁷ Szenyéri 2019.

⁸ Open Doors Education & Training Community Interest Company 2021.

Hozzájuk hasonlóan választás áll a háttérben az ún. „new-age traveller”-ek esetében, akik azonban jóval rövidebb ideje élnek az utakon, eredetük az 1960-as-70-es évek hippimozgalmaira vezethető vissza. A „Barge Traveller”-ek szintén viszonylag friss keletű vándorok, a „new age traveller”-ektől eltérően azonban nem a szárazföld, hanem Anglia gazdag csatornahálózata a hazájuk.

Szelmájuk viszi az utakra a „Showmen” utazókat, akik a szórakoztatóiparban dolgoznak, mint például a vándorcirkuszok alkalmazottai.⁹

Ahogy a fentiekből kitűnik, az ír travellerek az etnikai utazók körébe tartoznak, bár a csoport eredete nem tisztázott. Komolyabban a kérdéssel Írorszáiban az 1950-es években kezdtek foglalkozni, vélhetően annak következtében, hogy a hagyományos megélhetési forrásaik kiszorulásával a travellerek gondot okozni a többségi társadalomnak.¹⁰ 1952-ben az Irish Folklore Commission kérdőíves felmérést végzett az utazókról, de nem őket, hanem a többségi társadalom tagjait kereste meg a kérdésekkel. A kutatás eredménye rávilágított, mennyire nincs közmegegyezés az ír travellerek származásáról. A változatos vélemények között szerepelt az ír származás: elszegényedett ír fém munkások leszármazottai, sőt királyok és hercegek utódai. Hangsúlyos volt azonban az idegen eredetet vallók aránya is. Ezek között megjelent „Izrael elveszett gyermekei” elmélet, az egyiptomi származás, számunkra pedig különösen érdekes a következő feltételezés: „A magyarországi cigánycsoportokat ma minden cigánycsoport magjának vagy központjának tekintjük. Valószínűleg ők és a korai törzsek, akik megszállták Írországot, egy származásúak voltak, ezért a mai tinkerek¹¹ és cigányok egyformák az egész világon”¹². Amellett, hogy ezek a feltételezések minden alapot nélkülöztek, identitás szempontjából fontos kérdést vetettek fel: amennyiben feltételezzük, hogy a csoport bevándorló, joga van-e a szülőföldre, az ahhoz kötődő közösséghez tartozáshoz, a területi-származási gyökerekből táplálkozó identitáshoz? A nemzethez tartozáshoz, amely pedig meghatározó identitásalkotó az individuum számára?

Az azonban immár nem kétséges, hogy a travellerek írek, és nem romák, ahogy sokáig tartották róluk. Olyannyira nem, hogy a két vándorló csoport közötti kulturális eltérések olykor komoly ellentétekhez vezetnek. Az elképzelés, hogy azonos származásúak csupán hasonló életvitelükből származó szokásazonosságokon alapszik. A többségi társadalmak számára leegyszerűsítő a vándorlók kérdését roma problémává egyszerűsíteni, noha nem egyedülálló Európában, hogy egy-egy vándorló csoport nem roma származású.

Sinéad ní Shuinear szerint mára tisztábbnak tűnik a kép, bár az elmúlt ötven-hatvan évben nem történt számottevő történelmi kutatás. A közvélemény többsége számára az ír travellerek ma többnyire olyan parasztok leszármazottai, akiket az 1840-es évek nagy éhínsége az utakra kényszerített. Ez a narratíva a legutóbbi kutatások szerint szintén nem állja meg a helyét, mégis nagyon népszerű. A pauperizációból táplálkozó magyarizációk alkalmasak arra, hogy megvonják az ír traveller közösségtől az önálló kulturális csoport, a különálló etnikum jogát.

Az elmélet széles körű elterjedése egy 1960-as akciónak köszönhető, amely az ír travellerek letelepítését célozta meg. Ennek társadalmi támogatottságát megteremtendő terjesztették a nagyközönség körében Patricia McCarthy szakdolgozatát, mintegy tudományosan alátámasztandó az intézkedés jogosságát. A dolgozat, amelyet azóta alkotója

⁹ The Traveller Movement é.n.

¹⁰ Gilbert et al. 2017.

¹¹ Bádógos, kontár, cigány – lebecsülő szleng a vándorló csoportokra

¹² ní Shuinear 2004.

visszavont, nagy népszerűsége tette szert, és megerősítette a „szegénység kultúrája” teóriát¹³. A letelepítésért munkálkodó Comission is Itinerancy számára praktikusnak tűnhetett a gondolat, hogy az elnyomorodásból származtatja a vándorlást, így ugyanis legitimizálhatta intézkedéseit, sőt előremutató lépésként állíthatta be azokat, amennyiben bizonyítottnak látták, hogy a letelepítéssel, amelytől a későbbiekben asszimilációt remélhettek, felemelik, visszahelyezik a társadalomba a „szegényeket”, akik ezek szerint nem önálló kultúra birtokosai, csupán a többségi társadalom lemorzsolódói. Bár az elmélet hamis, célját láthatóan elérte.

Az írásbeli források hiánya miatt az ír travellerek történetével kapcsolatban a tudós közvélemény továbbra is homályban tapogatózik, noha már a genetikai vizsgálatok módszerét is bevetették a tisztább kép érdekében. Léteznek feltételezések arról, hogy az ír utazók hibrid populáció a letelepedett ír és roma cigányok között, nomád életmódjuk hasonlóságai miatt. Egyéb feltételezett eredet az „ír származás”; illetve – előbbit nem cáfolva – az éhínségek időszakából (például 1740–1741, vagy az 1845–1852-es nagy éhínség), vagy a cromwelli- (1649–53) esetleg az anglo-normann hódítások idején (1169–1240) történt többségi társadalomból való kiszorulás. Az ír utazó népesség kialakulása akár megelőzheti is ezeket az eseményeket, és kelta vagy prekelta izolátumokat képvisel. Az etnogenezis ezen modelljei nem feltétlenül zárják ki egymást, és az ír utazó népességnek több származási forrása is lehet, közös kultúrával¹⁴. Még az is kérdéses, hogy a többségi ír társadalomtól eltérő genetika mikor alakult ki, hiszen a kis létszámú, zárt közösségben uralkodó endogám norma a házasságok terén is okozhatott genetikai elkülönülést.

A történelmi háttér bizonytalansága nyilvánvalóan az érintett közösség számára a legkínzóbb, hiszen az identitás kialakításában fontos szerepe van a történelmi tudatnak. Szükség van a múlt kiemelt pontjainak ismeretére, hogy szilárd alapozást teremtsenek a jövő számára. A közösségeknek maguknak kell kialakítani az emlékezés alakzatait, maguknak kell véleményt alkotniuk a történelmükről. Az írástudatlan népek esetében történelmük megőrzése szóbeli közléseken alapul, személyes találkozások során.¹⁵ Ezzel az utóbbi évtizedekben megjelenő traveller írók is tisztában vannak. Egyikük, William Cauley a hagyományos kempingeknek a szándékos bezárását – amelyeket egy család több generációja használ szezonálisan, és tökéletes alkalmat teremtenek a találkozásra, közösségi kommunikációra – egyenesen a travellerek kollektív identitásának eltörlésével köti össze.¹⁶ A vándorló csoportok esetében nem csak a normák, követendő szabályok átadása miatt fontos a közösségek számára a személyes kapcsolat, hanem a történelmi hagyomány életben tartása miatt is, amely nem feltétlenül azonos azzal, amit a hivatalos történetírás annak tart. „Amikor az embereknek nincs hivatalos történelme, hajlamosak legendákhoz és mítoszokhoz folyamodva kitalálni”¹⁷. A traveller szerző a továbbiakban rámutat ennek érzelmi fontosságára. „Az utazók szóbeli történelme nagyon fontos, mert nem csak a tények rögzítése, hanem az eseményekhez és kapcsolatokhoz kötődő élmények, képzelet, érzések, perspektívák megőrkítése is. Néha ezek legjobban egy csoport szimbólumaiban, dalaiban, történeteiben és mítoszaiban tükröződnek, nem csak az ún. ’kemény tényekben’.”¹⁸ Összességében a múlt és egyben a közösség megőrzésének ez az igénye magyarázza az ír traveller hagyományban a szóbeli

¹³ Uo.

¹⁴ Gilbert et al. i.m.

¹⁵ Assmann 1999.

¹⁶ Ó Haodha 2011.

¹⁷ O’Connell 1995.

¹⁸ Uo.

műfajok gazdagságát, a csoporttalálkozások jellegét. Ugyanakkor a közösség fenntartásának igénye fenntartja magát az életmódot is. Ha ezek a csoportok nem találkoznak, nem osztják meg élményeiket és emlékeiket, normatívájukat, a közösség megszűnik. A letelepedett életmód számukra az előítéletes közösségi társadalomban való magukra maradásként, a védelmező kollektív kultúra megszűnését jelentené. A kultúra tartja fenn a közösséget, de a közösségnek szükséges megőriznie a tradicionális kultúrát, amennyiben nem akar nyomtalanul eltűnni az (ellenséges) társadalmi közegben. A kultúra megőrzésének titka pedig a szigorú normakövetésben rejlik egy állandó mozgásban lévő embercsoport esetében. „...emlékeznünk kell arra, hogy a történetmesélés az egyetlen kommunikációs eszközünk a múlttal. Mi úton vagyunk, nem tudjuk megírni a tetteinket, de emlékeznünk rájuk, és hűségesen, szájról szájra adjuk tovább.”¹⁹

Természetesen sokat segíthet úgy az elfogadásért vívott küzdelemben, mint a kultúra őrzésében és továbbadásában az írásbeliség terjedése a közösségen belül, a saját hang megjelenése az irodalomban. A téma kutatója Mícheál Ó Haodha hangsúlyozza, hogy a travellerek a hagyományos ír irodalmi kánonban is helyet kaptak, azonban a szerzők nem a közösségből kerültek ki, kívülállók voltak, és nem léptek túl az idegenség érzésén: az ír traveller hagyományos ábrázolása nem haladta meg a társadalmi outsider portréját, a vándorok sztereotip megjelenítését, mint „a boldog szerencsés csavargót, a bűnözőt, a részegyet, a mesélőt, a harcost és a kitaszítottat”²⁰. A szerző egyenesen azt állítja, hogy „A [ír] függetlenség megszerzésekor a kulturális kondicionálás és címkézés zavara, amely Nagy-Britannia gyarmati diskurzusát és az írek történelmi reprezentációját jellemezte, pl. a „Stage Irishman”²¹ és annak gyakran negatív konstrukcióiból álló gyűjteménye – pl. rendetlenség, lustaság, nomadizmus, koldulás, babonáság – egyszerűen átkerült egy új „Másikba”, vagyis az Utazókra”²². Ha ezt elfogadjuk, és nem feledjük, hogy egy sztereotípiát e módon való átdimenzionálása nem jelenti az eredeti jelentés azonnali eltűnését, talán magyarázat lehet arra, hogy egy „nem ír” számára miért jelent olykor nehézséget érezni a különbséget az ír és az ír traveller között.

A fentiek miatt különös jelentőséggel bír az ír travellerek számára, hogy az utóbbi évtizedekben megnőtt a traveller írók száma, akik „az újonnan megjelenő traveller-irodalom képviselői”, amely hangsúlyt helyez rá, hogy „felhívja a figyelmet arra a statikus és sztereotip módra, ahogyan a travellereket kulturálisan, politikailag és ideológiailag reprodukálták.”²³

Az írók által érintett témák rámutatnak a traveller-lét legnagyobb kihívásaira, mint az oktatás, társadalom, a félelem a kulturális (és nyelvi) eltűnéstől, a befogadás kérdése, letelepedés és asszimiláció, kulturális különállásuk hangsúlyozása traveller önkifejezésen keresztül, a visszaélések és diszkrimináció megjelenítése, amely a kirekesztéshez vezet. Ugyanakkor kifejezik vágyukat a „nomád gondolkodásmód” elfogadtatására, ami „a traveller identitás magja”. A fentiek ismeretében elfogadhatjuk, hogy a traveller megmaradás tudattalan és tudatos módon is a hagyományok hangsúlyos őrzésén alapul.

¹⁹ Maher 1972, 68; idézi: Ó Haodha i. m.

²⁰ Ó Haodha i. m.

²¹ Az „ír” sztereotip megjelenése az irodalomban. Jellemzően: böbeszédű, dicsekvő, megbízhatatlan, nagyívó, harcias (bár gyáva) és pénztelen.

²² Uo.

²³ Uo.

Ír travellerek a 21. században

2019-ben Hannah Cromerty az Egyesült Királyság Képviselőházának könyvtára kiadásában tájékoztatót írt a cigányok és travellerek fennálló körülményeiről. Bár ez az összefoglaló nem az ír helyzetet taglalja, az általános tendenciák megegyeznek az ott tapasztaltakkal.

Rögtön a tájékoztató elején leszögezi, hogy társadalmi mutatók széles skáláján a cigányok és travellerek a legrosszabb eredményeket tudják felmutatni. „A hozzájáruló tényezők összetettek és gyakran összefüggenek egymással, de magukban foglalják a nélkülözést, a társadalmi kirekesztést és a diszkriminációt.”²⁴ A tényezők között említhetjük:

- a faji megkülönböztetést,
- a gyűlöletbűncselekményeket,
- a szállásokkal kapcsolatos problémákat: a travellerek bár nagy számban élnek letelepedve, vándorló identitásukat nem adják fel, és mintegy a negyedük (2011-es adat) még mindig lakókocsokban vagy más ideiglenes szerkezetekben laknak. A telephelyek kérdése azonban sokszor nem megoldott, szükség van a normák javítására,

- egészségügyi helyzet: az általános népességhez képest a cigány és utazó csoportok jelentős hátrányban vannak. Rosszabbak a halálozási és hosszútávú egészségügyi mutatóik, a gyermekek immunizálási szintje alacsonyabb, a szorongás és depresszió előfordulási aránya sokkal magasabb. Mindehhez hozzájárulnak a rossz lakhatási körülmények, a diszkrimináció, az egészségügyi ismeretek hiánya, a kulturális tudatosság és megértés az egészségügyi szakemberek részéről stb. Így nem meglepő a szintén a 2011-es népszámlálásból származó adat, hogy a cigány és traveller népességben belül az 50 év felettiek aránya csupán 18%, szemben a többségi társadalommal, ahol 35%.²⁵ További adatok azt is igazolják, hogy az utazó közösségekben nagyon magas az öngyilkosságok aránya. Egy 2012-es jelentés szerint Írországból az utazók között 6,6-szor magasabb az öngyilkossági arány, mint a letelepedett népesség körében. Az öngyilkosság a travellerek közötti halálesetek 11%-át tette ki. A beszámoló szerint a roma népesség körében az általánosan öngyilkosságra hajlamosító tényezők szinte mindegyike jelen van, mint a mentális és fájdalmas testi betegségek, alkoholizmus és kábítószerfüggőség, a munkahely elvesztése, megélhetési problémák, magány, elszigeteltség, gyász, családi konfliktusok (válás), családi mentális problémák, bebörtönzés, stigma, előítélet, zaklatás. Ehhez járul az utazók esetében a prevencióhoz való nehezebb hozzáférés. Tovább nehezíti a problémát, hogy az utazók hagyományosan családi hálózataikra támaszkodnak társadalmi és gazdasági támogatásért, de a letelepedés ezt gátolja (vagy legalábbis így hiszik az érintettek). A támogatási struktúrák hiánya, a normavesztés, a diszkrimináció és az abból (is) következő alacsony önbecsülés mind-mind elősegíti a mentális és fizikai egészség romlását, közvetetten a magas öngyilkossági arányszámot.²⁶

- oktatás: a cigány és utazó közösségekből származó gyerekek körében messze az országos átlag alatt van az oktatásban való részvétel. Magas közöttük az iskolai kizárások aránya, és sokan számolnak be megfélemlítésről és rasszista visszaélésekről,

- foglalkoztatottság: a cigány és ír travellerek rendelkeznek a legalacsonyabb foglalkoztatási rátával, és legmagasabb munkanélküliségi aránnyal. Nagyobb valószínűséggel inaktívak és önálló vállalkozók. Az inaktív népesség körében alacsonyabb a diákok

²⁴ Cromerty 2018.

²⁵ GOV.UK 2022.

²⁶ The Traveller Movement 2019.

és nyugdíjasok aránya, mint a többségi társadalomban. A foglalkoztatáshoz való hozzáférés során jóval nagyobb akadályokkal szembesülnek,

- igazságszolgáltatás: egy 2014-es adat szerint felülreprezentálják magukat az igazságszolgáltatási intézményekben, de nagyobb arányban tartanak attól, hogy veszélyben a biztonságuk és áldozattá válnak. Az ifjúsági igazságszolgáltatási rendszerben hasonlóak az arányok.²⁷

A fentebb felsorolt hátrányok közül számosat a travellerek már gyermekkorukban megtapasztalnak, ami már ekkor megalapozza a későbbi mentális problémákat, a lehetséges depresszió megjelenését.

Egy 2022-es kutatás, amely a fiatalokat érintő hátrányokról, illetve azok megoldási lehetőségeiről szól, az alábbiakban foglalta össze a nehézségeket és jellemzőket, amelyekkel a kiskorú ír travellereknek kell szembenéznük:

1. A legtöbb megkérdezett cigány, roma és traveller fiatal tapasztalt zaklatást, és tanáraik támogatásának hiányát, ami negatívan befolyásolta tanulási és iskolai tapasztalataikat, és nem szereztek képesítést.
2. Az oktatásban tapasztalható akadályok és diszkrimináció jelentős negatív hatást gyakoroltak a fiatal cigányok, romák és ír vagy skót travellerek mentális egészségére, önbecsülésére és önértékelésére.
3. A közösségi interjúalanyok arról számoltak be, hogy gyakran rejtik el etnikai hovatartozásukat, hogy megpróbálják elkerülni a diszkriminációt, igazolva a Traveller Mozgalom korábbi kutatását.
4. A fiatalokat ellátó szervezetek csak 20%-a azonosította a rendszerszintű rasszizmus megoldását, mint az ifjúsági ellátás javításának fontos tényezőjét.
5. A szervezetek többsége (78%) nyújt mentálhigiénés tudatosság- és jóléti szolgáltatásokat. Gyásztámogató és eseti szexuális-egészség szolgáltatások jóval ritkábban fordulnak elő. A mentális egészség támogatás rendszeresen nem veszi figyelembe a cigány, roma, ír és skót utazók specifikus igényeit.
6. A cigány és utazó fiatalok saját vállalkozás alapítását vagy a családi vállalkozásban való munkát részesítik előnyben a karrierépítéssel szemben, a romák esetében ez fordítva van.
7. A cigány, traveller és roma fiatalok azt az elvárást, hogy a hagyományos családok és nemi szerepek szerint éljenek, gyakran nevezték meg a folyamatos oktatásban, képzésben és karrierben való részvétel akadályának.
8. A fiatal cigányok, romák és travellerek gyakran nélkülözik a diplomával vagy a családi vállalkozásoktól független példaképeket a saját közösségükből.
9. Azonban a diplomát szerzett és/vagy karriert építő cigány és traveller fiatalok úgy érezték, elnyerték elnyerték családjuk támogatását és ledöntötték az akadályokat a közösségükben.
10. Ifjúsági munkaügyi szervezetek az ellátással való elégedetlenséget, a pénzügyi ösztönzés hiányát és a szezonális mozgást jelölték meg, mint az ifjúsági ellátórendszerből kilépő fiatalok okait.
11. A szervezetek több mint fele jelentős akadálynak találta a finanszírozási nehézségeket az ifjúsági ellátás javítása szempontjából.²⁸

²⁷ Cromerty i.m.

²⁸ The Traveller Movement 2022.

Értékrendjük, és szigorúan hagyománykövető neveltetésük sok mindenen átsegíti őket. Stabil identitást nyújt, még ha különbözőségei a többségi társadalom normarendszerével hátrányos is számukra. Jamie Johnson, amerikai fotós, aki öt évet töltött az ír traveller közösségekben, és a gyermekeket fotózta, arról vallott, hogy nem találkozott ír travellerrel, aki ne lett volna büszke a származására és identitására. Összegyűjtött néhány mondatot is, amit gyakran hallott az utazó gyerekektől a témában:

„Az utazó lányoknak mindig szép hajuk van – soha nem fogom levágni a hajam; ez az én identitásom.

Az utazó gyerekek szerencsések, mert a természetben élünk és pónikunk van. Az utazó lányok szeretik a divatot. Szépnek lenni minden.

Fontos, hogy a Traveler fiúk kemények legyenek.

A család mindig a legfontosabb a világon. Anyám nagyon boldog; azt mondja, hogy nagyon szerencsések vagyunk.

Nem ülünk számítógép előtt és nem játszunk egész nap; mindig rohangálunk Szeretjük, akik vagyunk”.²⁹

Miért éppen a haj?

A külső megjelenés különösen fontos az identitás szempontjából, hiszen ezzel jelezhetjük kifelé elkötelezettségünket, meggyőződésünket, még azelőtt, hogy egyáltalán szót váltottunk volna a szemlélővel, aki a látvány segítségével ítéletet alkot rólunk. A külső így minden kultúrában kiemelt jelentőséggel bír. A külső jegyek közül azonban kiemelkedik a szőrzet.

„A szőrzet talán a csoport- és egyéni identitás legerősebb szimbóluma – először is, mert testi jellegű, és emiatt különösen személyes, másodsor, mert bár személyes, inkább nyilvános, mint magántermészetű. Továbbá a szőrzet szimbolikája inkább választott, mint megszabott vagy 'adott'. Végül a szőrzet alakítható változatos formákban, ezért egyedülállóan alkalmas az egyéni- és csoportidentitások közötti különbségek és változások szimbolizálására”³⁰ - fogalmaz a szociológus. A továbbiakban pedig még egyértelműbbé teszi álláspontját: A haj "... az „én” erőteljes szimbóluma. A haj nem csak az ént szimbolizálja, hanem nagyon is valóságos értelemben maga az én, mivel a testből nő, és annak része; továbbá „halhatatlan”, mivel túléli halált. A hajnak ez a személyes és biológiai eredete adja a sokrétűségét és erejét.”³¹ Ugyanakkor: bár fizikailag könnyű változtatni a hajviseleten (Synnott a változtatás négy jellegzetes lehetőségét is felsorolja: módosítható a hossza, a színe, a stílusa, de még a mennyisége is, mesterséges kiegészítőkkkel), éppen a társadalmi kötöttségek miatt a módosítás egyszerre nehéz is, és erősen meggondolandó, mivel a haj lassan nő³². Fentiek miatt a kultúrák szigorú szabályokat alkalmaztak/alkalmaznak a hajviseletre, a külső szemlélő pedig joggal feltételezheti, hogy információhoz jut általa a viselő személyéről.

A haj a legtöbb kultúrában jelzi viselője társadalomban betöltött helyzetét is, ami még inkább aláhúzza fontosságát. A kultúrák sokszor eltérően értelmezik a szimbolikáját, de van néhány erőteljes jelentéstartalom, ami sok esetben megegyezik. Ami szinte

²⁹ Kehrer Verlag 2020.

³⁰ Synnott 1987, 381.

³¹ I.m., 404.

³² Hoppál et al. 2010.

mindig különbözik: a genderjelleg, a nemileg eltérő viselet. A szociológus szerint ennek biológiai gyökerei vannak. A tesztoszteron miatt sok férfi kopaszodik, míg a nők esetében az ösztrogén magas szintje akadályozza a szőrzetvesztést. Synnott szerint ez is az eredendője lehet annak, hogy a nők jobban azonosulnak a hajjukkal. Sok kultúrában a haj egyenesen a nőiesség szimbóluma, elvesztése romboló hatású lehet a női identitásra, egészen az extrém megállapításig: ha elvesztetted a hajadat, nem is vagy nő. (Érdekesen alakul ez a kérdés a kopaszodásra kevésbé hajlamos népeknél, ahol gyakori a hosszú haj férfiak esetében is, ahogyan annak hasonló jelentősége is, mint a nőknél³³).

Az európai kultúrkörben a hajnak ez a látványos feminim volta meghatározta a hagyományos női megjelenést, és évezredek normájával erőteljes nyomot hagyott a gondolkodásban. Sokszor halljuk ma is férfiakról, hogy a rövid hajú nőket nem találják vonzónak. A szimbólumgyűjtemény számos jelentést sorol fel, ami alátámasztja a fentieket: a haj lehet a szépség, csábítás, termékenység, nőiesség stb. szimbóluma.³⁴ A nők, hogy ezeket a többnyire pozitív tartalmakat felerősítsék, gyakran éltek a haj változatos formázásának, díszítésének eszközével. Amire elsősorban a hosszú haj volt alkalmas, így nem meglepő, hogy a hagyományos társadalmakban (már amennyiben ezt a biológiai jellemzők lehetővé teszik) a hosszú haj vált a nő „koronájává”, elvárt megjelenésének kulcsfontosságú részletévé.

A tradicionális társadalmak patriarchalitása elősegíti ennek a hagyománynak a fennmaradását, hiszen minél hagyománykövetőbb egy társadalom, a nők annál inkább háttérbe szorulnak a férfiak mögött, azok kiegészítőinek szerepében, a férfi elvárásai szerint. A nő feladata a férfi vágyainak megtestesítése (azok fenntartása), a férfi társadalmi helyzetének reprezentálása vonzó, konvencióknak megfelelő megjelenésével. A hosszú haj, annak díszítése még arra is alkalmas, hogy szimbolizálja a férfi vagyonát, úgy a benne – ahogyan a ruházaton is – alkalmazott ékszerekkel, mint a ténnyel, hogy a nőnek, olyan jó dolga van a férfi mellett, ami lehetővé teszi számára, hogy a haját méltón ápolja, bonyolult, ékes hajköltemények létrehozásával bajlódjon, életmódja pedig azt is lehetővé teszi, hogy az ne menjen tönkre a mindennapi munkában.

A 20. sz. modernizálódó életkörülményei, a feminizmus előretörése és a felgyorsult életmód miatti erőteljes prakticzálódás azonban megkérdőjelezi a hagyományos női szerepeket, ahogyan az azt jelképező hajviseleteket is. A hagyományos formák erőteljes jelenléte egy társadalomban a tradicionalitás érzékeny jelzése.

Az ír traveller nők hajviselete nem cáfolja a fenti gondolatokat.

A női hajviseletek általában nagyon díszesek és feltűnőek, és számos hagyományos elemet tartalmaznak. A hajviselet központi eleme a hosszú haj, amelyet gyakran fonatokba rendeznek és csokrokkal vagy szalagokkal díszítenek. A fonatok és göndör tincsek általában feltűnően díszített szalagokkal vagy masnikkal vannak rögzítve, amelyek számos színben kaphatók. A frizurák nagyon szemrevalóak és díszesek, és gyakran hozzájárulnak a nőiesség és a szépség kifejezéséhez, illetve a rang és a státusz kifejezésének eszközei is lehetnek. Fontosak a családi események, például esküvők, búcsúztatók és egyéb ünnepek alkalmával is.

³³ Az 1890-es években, amikor Koreát meghódították a japánok, az uralkodói család erejétől való megfosztásának, „férfiatlanításának” egyik politikai eszköze éppen a hagyományos kontytól (sangu) való megfosztás volt, amely Koreában a felnőtt, házas férfi szimbóluma volt. A császár hajának nyilvános levágását, amelyre 1895-ben került sor, a külföldi megfigyelők valóban úgy jellemezték, mint egy szégyenteljes, megalázó kasztrálást (Neff 2020). De említhetnénk az Sámson és Delila bibliai történetét is.

³⁴ Martin 2010.

Természetesen tökéletesen alkalmas a travellerek beazonosítására. Breda Mayock ír művész így vall erről: „A haj számomra az ír utazó nők egyedi jellemzője, és mindig is csodáltam. A női utazók körében hagyománya van a hajviseletnek. Vizuális művészként nagyon is tisztában lennék, és érdekelne a művészek hatalmas kánonja a haj témakörében. A haj az egyéniség erőteljes szimbóluma, és mélyen kötődik az identitáshoz, kézzelfogható emberi nyersanyag, így nagyon erőteljesen közvetít történeteket, jelentéseket, emlékeket”³⁵. Mayock részt vett egy művészeti-társadalmi projektben, amely a Crown nevet kapta. A projekt, amelyben fotók készültek, amelyeket kiállításokon mutattak be, és traveller nők vallottak a hajukról, ahhoz kötődő szokásaikról, céljaul a társadalmi megértés erősítését tűzte ki. Rosaleen McDonagh ír traveller író a Crown weboldalán vallott arról, hogyan látja a közösségen belülről a hajhoz kötődő szokásokat.

„Akár csecsemők, gyerekek, anyák vagy nagymamák vagyunk, a hajunk etnikai hovatartozásunk jellemzője, de egyben beszédtema vagy társadalmi jelző is. A közösségen belül, függetlenül a ránk kényszerített változásoktól, hajunk mindig is az erős és szépség forrása volt. Mossuk, fésüljük, megjavítjuk, formázzuk, egy lehetetlen szeretjük és utáljuk... Sok rituálé kapcsolódik a hajhoz... Az utazó nők hagyományosan úgy döntöttek, hogy hosszú haját viselnek... A haj olajozásának rituáléját az unokáknak is átadták. Ez a rituálé egyfajta női kötődés volt a nővéreiddel és az anyáddal... A haját megmossák és beolajozzák, majd befonják. Ballyragoztunk³⁶ és énekelünk. Ebben a hagyományban minden korosztály részt vett... Függetlenül az életkörülményektől, ahol gyakran nem volt víz vagy higiénia, a beoir³⁷ haja mindig prioritást élvezett... Míg a traveller beoirokról kevés történelmi kép található, a rendelkezésre állók gyakran jelenítenek meg traveller beoirokat, ahol a haját nagyon kreatív módon jelenítik meg. A haj, legyen copfban vagy kontyban, mindig kint volt a vállon. Ez abban szokatlan, hogy más kisebbségi csoportok vallási vagy kulturális okokból eltakarják vagy elrejtik... A múltban sok utazó, aki nemi erőszakot tapasztalt, ollót fogott a hajára. Ezzel a dacos cselekedettel tudatta családjával és a közösség többi tagjával, hogy férje rosszul bánik vele... Sok utazó számára a haj önszeretetet és büszkeséget ad. A legértékesebb tárgyunknak számít. Ez a mi megkoronázásunk”³⁸.

A traveller nők nem egyszerűen csak hosszúra növesztik a hajukat. Üzeneteket közvetítenek vele, szimbolikus szereppel ruházzák fel, és ami nagyon fontos: kiemelt szerepet tölt be közösségi életükben. Felhasználják a találkozásra, a tapasztalatcserére, az egymással való törődésre, kultúrájuk elemi része. A fentiekben már vázoltam miért olyan fontosak az utazó közösségekben a társas kapcsolatok. A hagyományok átadása teszi lehetővé a létfontosságú normakövetést, miközben a közösség a hagyományos öszszejeveteleken kapcsolódik. A tradicionális szerepbe kényszerített, a család ellátásával foglalatostkodó traveller nők számára szűkebbek a találkozásra lehetőséget nyújtó alkalmak, mindegyik fontos. Ha egy nő levágatja a haját, elveszti az okot, a jogosultságot, hogy részt vegyen ezeken a bensőséges eseményeken. A közösség „bünteti”. Rosaleen McDonagh egy alkalommal levágatta a haját:

„Akkoriban fel sem merült bennem a hosszú hajam jelentősége az utazói identitás összefüggésében. Körülöttem a zene, a művészet, az irodalom és a média üzenete az volt, hogy az utazó etnikai hovatartozásom téves. A legtöbb letelepedett barátom és társam rövid hajú volt...[anyám] elárulva érezte magát... Nővéreim és unokatestvéreim a

³⁵ Mayock 2020.

³⁶ ugratás

³⁷ nő

³⁸ McDonagh 2020a.

rövid haj miatt azt hitték, hogy csak idő kérdése, mikor lesz az etnikai hovatartozásom olyasmi, amit megtagadok vagy elvetek... A rövid haj nagyon bántotta anyámat. Egy szomorúság volt, sérelem, ami mindannyiunk szívét összetörte... A punk frizurám a belső konfliktus metaforája volt. Az etnikai hovatartozásommal és fogyatékos testemmel kapcsolatos szégyenüzenetek beszivárogtak az önbizalmamba és önbecsülésembé³⁹.

A haj tehát, amennyire az öntudat és büszkeség forrása, ugyanúgy az elkeseredése. Az identitás felvállalása csakúgy. McDonagh elmeséli, hogyan vágta le a haját az apácák az iskolában, ahová fogyatékosága miatt kényszerült, és hogyan vívott ez ellen édesanyja elkeseredett küzdelmet. Később aztán megnővesztette, de lázadt ellene⁴⁰. Ez a küzdelem akár a szimbóluma lehet azoknak a harcoknak, amelyet az ír travellereknek (is) meg kell vívniuk magukban. Ragaszkodjanak hagyományaikhoz és tradicionális közösségükhöz, amely igyekszik megvédeni tagjait a külvilág ellenséges megnyilvánulásaival szemben vagy engedjék el traveller identitásukat, amely egyre nagyobb nehézségekkel néz szembe a modern világban, dobják el a külsőségeket, amely markánsan megkülönbözteti őket, és olvadjanak be a többségi társadalomba, amelyet rasszjegyeik alapján akár meg is tehetnének? Rosaleen McDonagh megtalálta a saját választát erre, a saját belső harcai után: „A rövid haj nem tüntette el a rasszizmust, és nem rejtette el a traveller etnicitásumat. A rasszizmus mindig itt van”⁴¹ És büszkén viseli ismét megnőtt haját. Ez az ő válasza, de nem lehet mindenkié.

Összegzés

Az ír travellerek nem cigányok. Nem gipsyk és nem romák. Bár a többségi társadalmak gyakran címkézik őket annak, és tagadhatatlan a csoportok közötti életmódbeli hasonlóság, az ír travellerek származásukat tekintve írek, amit nem cáfol meg a külsejük sem. Ugyanakkor önmeghatározásuk alapja a többségi ír társadalomtól, életviteltől való elkülönülés. Elnevezésük saját magukra: lucht siúil, azaz sétáló emberek⁴², ami utal vándorló elköteleződésükre a letelepedett társadalom tagjaival szemben. Ez arról árulkodik, hogy fennmaradásuk egyik oka épp a többségi társadalom felől érkező ellenszenv, megkülönböztetés, támadás. Erre válaszolnak a fenyegetett társadalmak eszközével, a konzervatív normakövetéssel. Az a feltevés is megkockáztatható, hogy egy befogadóbb közegben talán már eljutottak volna az asszimiláció szintjére, amit egyébként a többségi (és nem befogadó) társadalom annyira szorgalmaz velük szemben. Amit azonban a befogadó, toleráns társadalmak nem szorgalmaznak. Ambivalens módon a befogadás hiánya tarthatja fenn a makacs elkülönülést.

Castells ezt „a kirekesztőknek a kirekesztésének” nevezi. „Ez annyit jelent, hogy a defenzív identitás kiépítése a domináns intézmények és ideológiai tekintetében visszajára fordítja az értékítéleteket, miközben megerősíti az elhatárolódást”⁴³ A traveller anyák azt tanítják gyermeiknek a nyilvánvalóan ellenséges külvilág támadásaira válaszul, hogy szerencsések, amiért ennek a különleges közösségnek a tagjai

³⁹ McDonagh 2020b.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Ostberg 2022.

⁴³ Castells i.m., 32.

lehetnek. Noha felnőtt korban a beilleszkedés lehetetlensége miatti egzisztenciális kilátástalanság áthangolja a megközelítéseket, a gyermekkori, és a szorosra zárt közösség diktálta normaszocializáció megteszi a hatását, az individuuum nem rúgja fel a szoros hagyománykövetést, amivel áttételesen megteremti a kollektív kultúra megtartó erejét.

A tradicionalista társadalom így képes fennmaradni modernizálódó keretek között, noha a modernizáció egyre mélyíti a felfogások és értékrendek közötti különbséget.

Fentieket olyan konkrét példával próbáltam alátámasztani, ami látszólag a külsőségekről szól, valójában érzékeny mutatója a tradicionalizmus mélységének. A roma nők megtartják hosszú, díszes hajviseleteiket, amelyek egy patriarchális társadalom elvárásai mentén alakultak, jelzik ezzel elkötelezettségüket a hagyományos értékrend mellett, számukra a jövő továbbra is férjeik támogatása, gyermekeik nevelése körül körvonalazódik. A családi kötelék különösen hangsúlyos fontosságú az ír traveller társadalomban. A „szép” hajviselet mellett ezek a lányok kitűnnek a divatkövetéssel is, nyilvánvalóan szintén a tetszés vágyától hajtva.

Nem vágják le a hajukat, mert a köré épült szokásrendszer összeköti őket az előttük járó és utánuk következő női nemzedékekkel, akiknek példáját meg sem kérdőjelezhető módon követik. Ugyanakkor tisztában vannak vele, hogy ez nem csak a külsőről szól. Maguk is tudják, hogy így fejezik ki önmagukat, hovatartozásukat, identitásukat. Nem vágják le a hajukat, akkor sem, ha ezzel eltörölhetnék a külsejük által kiváltott diszkriminációt, mert a normák így működnek: a közösségi elvárás sokszor nem az individuuum érdekei mentén működik, mégis támogatja az egyént megtartó erejével. És sajnálatos módon Rosaleen McDonaghnak alighanem igaza van: egy hajvágás nem törli el a rasszizmust. A beilleszkedés vágya nem jelenti a sikerét is.

Irodalom

- Assmann, Jan (1999): *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz.
- Castells, Manuel (2006). *Az identitás hatalma. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. kötet*. Budapest: Gondolat.
- Cromerty, Hannah (2018): Gypsies and Travellers – Briefing Paper [online] <https://www.gypsy-traveller.org/wp-content/uploads/2018/05/CBP-8083-9-1.pdf> [2023. 08. 18.]
- Gilbert, Edmund; Shai Carmi; Sean Ennis; James F. Wilson; Gianpiero L. Cavalleri (2017). Genetic insights into the population structure and history of the Irish Travellers. *Nature*. [online] <https://www.nature.com/articles/srep42187> [2023. 08. 15.]
- GOV.UK (2022): Gypsy, Roma and Irish Traveller ethnicity summary. [online] <https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/summaries/gypsy-roma-irish-traveller> [2023. 08. 18.]
- Hoppál Mihály et al. (2010). *Jelképtár*. Budapest: Helikon.
- Kehrer Verlag (2020). Jamie Johnson: Growing Up Travelling. *All-About-Photo* [online] <https://www.all-about-photo.com/photo-articles/photo-article/724/jamie-johnson-growing-up-travelling>. [2023. 08. 21.]
- Maher, Sean (1972). *The Road to God Knows Where*. Dublin: The Talbot Press.
- Martin, Kathleen (ed.) (2010). *The Book of Symbols. Reflections on Archetypal Images*. Köln: Taschen.
- Mayock, Breda (2020). Watch: Crown – hair and identity in Traveller Culture. [online] <https://www.rte.ie/culture/2020/1104/1175927-watch-crown-hair-and-identity-in-traveller-culture/> [2023. 08. 16.]
- McDonagh, Rosaleen (2020a). Crowning glory. *Crown. Hair & Identity in Traveller Culture*. 2020. október 1. [online] <https://www.crowncloseup.ie/crowning-glory> [2023. 08. 16.]

- McDonagh, Rosaleen (2020b). Hairs & Graces. *Crown. Hair & Identity in Traveller Culture*. 2020. október 6. [online] <https://www.crowncloseup.ie/hairs-graces> [2023. 08. 16.]
- Neff, Robert (2020). The politics of hair. *The Korea Times*. [online] https://www.koreatimes.co.kr/www/opinion/2020/01/715_281346.html [2023. 08. 16.]
- Nussbaum, Dave (2019): Tight and Loose Cultures: A Conversation with Michele Gelfand. *Behavioral Scientist*. [online] <https://behavioralscientist.org/tight-and-loose-cultures-a-conversation-with-michele-gelfand/> [2023. 08. 16.]
- ní Shuinéar, Sinéad (2004). Apocrypha to canon: inventing Irish Traveller history. *History Ireland* 12. évf. 4. sz. [online] <https://www.historyireland.com/apocrypha-to-canon-inventing-irish-traveller-history-2/> [2023. 08. 14.]
- O’Connell, John (1995): Travellers and History. In: Nóirín Ní Laodhóg (ed.): *A Heritage Ahead. Cultural Action and Travellers*. Dublin: Pavee Point Publications. pp. 20–28. [online] <http://www.paveepoint.ie/wp-content/uploads/2015/04/HeritageAhead.pdf> [2023. 08. 15.]
- Ó Haodha, Micheál (2011). Travellers and Communal Identity: Memory, Trauma and the Trope of Cultural Disappearance. *Études Irlandaises* 36. évf. 1. sz., 43–57. [online] <https://journals.openedition.org/etudesirlandaises/2126> [2023. 08. 12] DOI: 10.4000/etudesirlandaises.2126
- Open Doors Education & Training Community Interest Company (2021): ‘Tutors for Gypsy, Roma, and Traveller young people’ Evaluation Report - Findings from a programme for young Gypsy, Roma, and Traveller students aged 5–18. <https://wp-main.traveller-movement.org.uk/wp-content/uploads/2022/06/Tutors-for-GRT-Impact-Evaluation-Funder-Report.pdf> [2023. 08. 14.]
- Ostberg, René (2022): Irish Travellers [online] www.britannica.com/topic/Irish-Travellers [2023. 08. 21.]
- Synnott, Anthony (1987): Shame and glory: a sociology of hair. *The British Journal of Sociology* Vol. 38, No. 3 (Sep.), 381–413. DOI: 10.2307/590695
- Szász Antónia (2012): Progresszív judaizmus Magyarországon. Identitás-(re)konstrukció reform zsidó közösségekben. *socio.hu* 2. sz. 54–66. [online] https://socio.hu/uploads/files/2012_2/szasz.pdf [2023. 08.16]
- Szenyéri Zoltán (2019): Etnikum, nemzet, kisebbség. *Történelemtanítás* 2. sz. [online] <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2019/06/szenyeri-zoltan-etnikum-nemzet-kisebbség-az-etnikai-kutatasok-legfontosabb-tudomanyos-kategoriainak-ertelmezese-10-02-04/> [2023. 08. 14.]
- The Traveller Movement (2019). The Traveller Movement - policy briefing addressing mental health and suicide among Gypsy, Roma and Traveller communities in England. *The Traveller Movement*. [online] <https://wp-main.traveller-movement.org.uk/wp-content/uploads/2021/09/Mental-Health-and-Suicide-among-GRT-communities-in-England-Briefing-2019.pdf> [2023. 08. 18.]
- The Traveller Movement (2022). Roads to Success for Gypsy Roma and Traveller Youth. *The Traveller Movement*. [online] <https://traveller-movement.org.uk/policy-and-publications/roads-to-success-for-gypsy-roma-and-traveller-youth> [2023. 08. 18.]
- The Traveller Movement (é.n.): Gypsy Roma and Traveller History and Culture. *The Traveller Movement*. [online] <https://traveller-movement.org.uk/gypsy-roma-and-traveller-history-and-culture> [2023. 08. 14.]